

LA TRADUCCIÓ DE TEXTOS LLATINS AL CATALÀ: UN EXEMPLE HISTORIOGRÀFIC DELS SEGLES XIV I XV

Les reflexions que voldria transmetre en la present comunicació provenen de l'anàlisi de dos textos catalans, un de primers del segle XIV i l'altre de primers del segle XV. Es tracta de dues traduccions d'un text llatí, la crònica anomenada *Status Yspanie a principio usque nunc* que adaptava a Catalunya la *Historia de rebus Hispaniae* de Rodrigo Jiménez de Rada, el Toledà. Dues traduccions fetes amb cent anys de diferència, circumstància que afegeix interès a la seva comparació.

He intentat analitzar les operacions de traducció aplicades sobre aquests textos amb l'objectiu de fer aflorar els mecanismes que usaren els respectius traductors. L'anàlisi de traduccions històriques no ens és útil si es dedica a fer distincions entre bons i mals traductors o judicis que calibrin la bondat o la maldat de les solucions concretes de traducció, però sí que serveix quan l'estudi d'aquelles solucions concretes ens il·lustra sobre les actituds amb què afrontaven la feina els traductors (mediadors entre dos textos) i amb quines condicions arribaven als receptors els textos implicats.

És per això que en els treballs de la meva tesi doctoral sobre aquesta crònica¹ vaig confegir una categorització de diferents tipus d'adaptacions produïdes en el procés de traducció perquè servís de fil conductor per a l'anàlisi de cada text. La categorització, centrada en criteris traductològics, intenta tipificar les operacions que aplicaven els traductors. No puc, en aquesta comunicació, exposar-ne amb detall cada un dels tipus establerts, ni tampoc justificar-los. Em referiré, doncs, de manera genèrica a les operacions que em semblen més importants i que m'ajuden a analitzar les traduccions, amb alguns exemples. La meva finalitat és intentar objectivar, en el grau que sigui possible, les impressions que produeix la lectura dels textos resultants de l'operació de traducció.

1. Es pot consultar a <http://www.tdx.cesca.es/TDX-1026101-112313/>. Els capítols indicats i els textos que cito pertanyen a les edicions que s'hi poden llegir. També s'hi pot trobar l'anàlisi exhaustiva (de la qual aquí només n'hi ha petites mostres) i la filiació dels textos analitzats dins el conjunt de testimonis de la crònica.

Cal tenir molt en compte que treballem amb textos dels que anomenem «vius». Entenem per textos «vius» aquells que no es consideren acabats definitivament sinó que poden ser completats indefinidament.² Les cròniques, les genealogies, les compilacions —jurídiques o d'altres àrees—, etc., sovint es comporten d'aquesta manera. En el tractament crític d'aquests textos, l'interès no consisteix a «restituir-los» en la seva forma inicial sinó precisament a fixar-se en els diferents estadis de la transmissió, prenent-los cadascun com una versió corregida i augmentada de l'anterior més aviat que no pas com una còpia.

La PRIMERA TRADUCCIÓ

La primera traducció és continguda en el manuscrit número 13 del fons espanyol de la Bibliothèque Nationale de France, on apareix sota el títol *Crònica d'Espanya*. El manuscrit és copiat al segle xv, però el text que conserva ha de ser de principis del segle xiv, si més no anterior a 1337. El fet que en suposem una traducció anterior a la data del manuscrit que ens la transmet la deixa sempre subjecta a la possibilitat que en la còpia del segle xv s'hi hagin introduït retocs que puguin disfressar la visió que ara en tenim, però no crec que això impedeixi treure'n conclusions vàlides en els aspectes generals. El text que prenc com a «original» és l'anomenat *Status Yspaniae a principio usque nunc* contingut al manuscrit número 485 de la Biblioteca de Catalunya, també copiat al segle xv, però confegit entre 1268 i 1278.

Posaré alguns exemples extrets dels dos grans àmbits: el de les adaptacions sintàctiques i el de les adaptacions semàntiques.³

Adaptació sintàctica

Observem el comportament del testimoni català respecte de les construccions sintàctiques llatines menys fàcilment transportables al català.

Considerarem en primer lloc el cas de les construccions d'ablatiu absolut. La tendència general es decanta cap a la destrucció, en el sentit que la construcció absoluta perd el caràcter propi d'estructura adverbial i adjectiva autònoma, i esdevé una oració amb verb en forma personal, coordinada o subordinada a la que acollia l'ablatiu absolut llatí. Per exemple:

2. «Textes vivants: on entend par là ceux qui ne sont pas coulés dans un moule définitif, que nul ne doit briser, mais qui peuvent être et qui sont fréquemment remaniés: retouchés, complétés, continués» (Génicot 1976: 27).

3. Malgrat la consciència que els canvis sintàctics i d'altres tipus poden portar implícits modificacions o matisos en el camp semàntic, considero que aquesta distinció ofereix prou rendibilitat per a l'objectiu de caracteritzar la traducció.

- IV ...tota Ispania fere suis victoriis incurvata...; ell venssé e subjuguà Spanya a la senyoria de Roma...
- VII ...eversa urbe et incensa...; ...enderrocaren la dita ciutat e y meteren foch...
- VIII ...peracta legacione...; ...ell féu relació de la sua misatgeria...

Algunes vegades es manté el caràcter adverbial de l'ablatiu absolut mitjançant construccions temporals, construccions de participi passat, construccions causals, o temporals-causals, o bé amb fórmules equivalents al significat de la construcció d'ablatiu absolut sencera.⁴

Igualment com en el cas anterior, la majoria de participis presents que trobem en el text llatí són destruïts per convertir-los en formes personals. Per exemple:

- III ...ascendens in navibus...; ...pujà en les naus...
- IV ...patrem et patruos [...] cupiens vindicare...; ...e volch venjar la mort de son pare e de son avonclo...

Alguns casos de formes del participi present surten en el text, però no amb valor verbal sinó adjectiu:

- X ...Copha [...] qui erat consenciens prodicione...; ...car ell ffo consentent a la dita traïció...

Això no impedeix que en alguns casos es resolguin com a gerundis.⁵

- X ...et invenit multos christianos [...] quos spiritu [...] confortabat, dicens quod...; ...e trobà molts crestians [...] los quals per sperit de ffortalesa [...] comfortà, dient-los que...

També en els casos de gerundiu el text català respecta el valor final o d'obligació que expressen:⁶

- IV ...ad subiugandum Ispaniam [...] et extrahendam de dominacione grecorum...; ...a pendre e a subjugar Spanya...
- XIV ...reginam condempnandam morti, vel duello certamine salvandam; ...que la reyna que-s devia scusar d'aquell crim per batalla de un chavaller per altre

4 VII ...et, eo sepulto, ...; ...e com l'agren soterrat... / VIII ...inspectis ceteris mundi partibus...; ...esguardades les altres partides del món... / XII Mortuo [...] Ordonio...; E com Ordinus fos mort... / X ...nullo eis resistente...; ...sens tot contrast...

5 La correspondència no és estranya per tal com aquestes dues formes es confongueren ben aviat en català, tot i que el «gir del participi equivalent a les modernes oracions de relatiu» (Badia i Margarit 1951: §162) es mantenia. La identificació de terminacions entre una forma i l'altra ja es detecta a les *Vides...* (Coromines 1971: 319) i a la *Crònica* de Jaume I, produïda pel fet que «l'ús de totes dues formes té molts punts comuns» (Bruguera 1991: 55), coincidència sobre la qual l'un i l'altre estudi aporten exemples en la línia dels que trobem aquí.

6 Això, però, no impedeix trobar alguns gerundius en què s'ha perdut el sentit de finalitat o obligatorietat: III ...populis qui secum ad Gualliciam venerant captam tradidit habitandam...; Poblà-hi aquells qui eren venguts ab ell...; IX ...si verum esset quod eis Ispaniam traderet occupandam...; ...si era veritat [...] que ell los lliuraria Spanya...

I també en les fórmules més o menys fixades de la narració:

- II Sciendum est, primo, quod...; Devets saber primerament que...
VIII Unde videndum est...; Per la qual rahó devetz veure...

El text català de la primera traducció segueix, en general sense problemes, l'ús dels infinitius. Quan s'encara amb infinitius perfets, els resol normalment amb oracions completives de complement directe introduïdes amb la conjunció *que*.

- XIV ...super hoc nichill veri scire...; ...que no y sabien res de veritat...

Pel que fa a l'adaptació sintàctica, doncs, les operacions efectuades tendeixen al desmantellament de les construccions pròpies de la sintaxi llatina (especialment manifest en el tractament de les construccions absolutes i les de participi actiu) i la seva reducció a una sintaxi catalana de menys varietat, en el sentit que hi abunda la forma personal i l'encadenament de frases, sovint coordinades. En la resta de casos, respecta el significat de les formes no personals originals tot i que, lògicament, ha de variar-ne la formulació.

Adaptació semàntica

Pel que fa a l'adaptació semàntica, el text ofereix molta varietat d'operacions. Cal dir, però, que abunden més les que s'apliquen sobre termes concrets o conceptes puntuals que no pas les que afecten idees generals i passatges o episodis sencers. Aquesta adaptació «a la menuda» produeix la impressió (no pas falsa) que la primera traducció segueix amb força correspondència els continguts del text llatí.

Entre les moltes operacions consignades a l'anàlisi, destacaré que l'operació més freqüent consisteix a utilitzar termes que són intercanviables amb els originals però menys concrets, o que en redueixen la varietat, l'expressivitat, etc. Per exemple, utilitza termes menys concrets o menys expressius,

- XI(2) ...gladio trucidavit...; ...ocís...

redueix la varietat de termes originals,

- VIII ...Utica, multum pravus et *scelerossus* [...] Iste [...] cum esset multum *flagiciosus*...; ...Uritza, qui era hom molt cruhel e *peccador* [...] e com ell fos molt *peccador*...

elimina termes en la traducció, de vegades destruint una expressió més retòrica,

- X Postea in tantum predicta *pestis et destructio* invaluit...; Aprés d'açò la dita *passilència* cresqué tant...

converteix en implícits termes explícits,

IV Post hic, autem, *Scipio Adolescens*, filius Scipionis Maioris...; E puyx vench *un altre baró*, qui era fill de Cipio lo Major

o converteix una expressió completa en un terme concret,

XI(2) ...diem suum clausit extremum...; ...morí...

XII ...requievit in Domino vita et virtutibus gloriossus; ...morí.

Un altre aspecte que cal destacar és l'ús que fa dels recursos explicatius per evitar cultismes. Un dels casos més clars n'és la utilització de termes o expressions més col·loquials o més corrents que les de l'original. Per exemple:

III ...habundabat gregibus et armentis...; ...havia tot lo món de bestiar...

IX ...loca maritima...; ...lochs riba mar...

XIV ...propter consanguinitatem...; ...per ço com eren parentz...

També la utilització de glosses en què el significat d'un terme és definit o explicat:

III ...vir [...] *incredibilis* fortitudinis...; ...hom [...] molt forts, axí que no ho poria hom creure, ...

IX ...et, fuga *inutili*, perierunt; ...Fogiren de fuyta qui no·ls profità res...

X féu manament [...] en aquells qui tiraven ab fones (*fundibularis*).

L'ús d'aquests recursos explicatius s'ha de relacionar amb la voluntat que hem observat en l'adaptació sintàctica d'eliminar construccions més complexes.

Trobem també en el text algunes elaboracions interpretatives fetes sobre l'original, que després apareixen en la traducció. Es tracta de moments en què el traductor redacta segons les conclusions de la pròpia interpretació (normalment lògiques i correctes) però no exactament segons les paraules de l'original. Per exemple,

X «Pelagius [...] exiens de spelunca, ducem sarracenorum cum maxima parte exercitus interfecit; Pelagi [...] va i xir de la splugua *ab los mil crestians e encalsaren los sarraïns en tal manera* que·ls hocieren quaix tots

en què la segona formulació dedueix lògicament que Pelai va sortir de la cova amb els mil guerrers amb què hi havia entrat i que, per matar gran part de l'exèrcit sarraí, els va haver d'encalçar. La interpretació pròpia feta pel traductor, i no pas les paraules de l'original, és la que ha governat la seva redacció. Això corrobora encara més una actitud traductora no excessivament cenyida a la lletra de l'original sinó més aviat dedicada a «reexplicar» el seu antecedent en una altra llengua.

La primera traducció, doncs, es pot caracteritzar dient que és més respectuosa amb els continguts que amb la formulació concreta d'aquests continguts, orientada en general a fer més accessible el text.

LA SEGONA TRADUCCIÓ

La segona traducció al català del text llatí és féu entre 1428 i 1433. Ens l'ha transmès el manuscrit número 6 de la Biblioteca de Catalunya com a text independent i també apareix integrat a la compilació coneguda amb el nom del *Dietari del capellà d'Alfons el Magnànim*, ambdós copiats ja a la segona meitat del segle xv.

Adaptació sintàctica

Contràriament al que observàvem a la primera traducció, la tònica general de la segona és el manteniment de la construcció adverbial autònoma amb ablatiu absolut dins de la frase, formulada sovint amb una construcció de participi concertat, passat o present, o, més esporàdicament, convertint-la en una construcció de gerundi. Alguns exemples amb participis passats,

VIII ...peracta legacione...; Vengut lo compte Julià de la missatgeria...

XI(2) ...cognita strage suorum...; ...coneguda la mort e destrucció dels seus...

alguns amb participis presents en català,

XI(2) ...divino miraculo muris per se cadentibus; ...los murs per divinall miracle per si mateys cahents

o amb gerundis,

VIII ...inspectis ceteris mundi partibus...; ...esgardant en qual part porien milor habitar...

També els participis presents llatins tenen un tractament ben diferent del que hem vist a la primera traducció. En aquesta segona, són mantinguts majoritàriament, sigui amb el mateix participi actiu o bé amb gerundis:

X ...ad eum [...] concurrentes...; ...concorrens envers ell...

XI(2) ...audientes quod Carolus...; ...hoÿnts que Carles...

Cal assenyalar com a característica la tendència a restituir construccions de participi present i a afegir-n'hi, cosa que esdevé llavors un tret estilístic més que sintàctic en un intent de llatinitzar el text. L'ús dels participis presents devia ser indicador clar de «llatinitat» per a un text.

Tanmateix, en les construccions de gerundi, la segona traducció no es mostra tan fidel al text llatí com en els altres aspectes. Recordem que la primera traducció respectava pràcticament en tots els casos el valor final o d'obligació del gerundi. La segona el respecta de vegades,

- IV ...ad subiugandum Ispaniam [...] et extrahendam de dominacione grecorum...;
...per traura-la de senyoria dels grechs e sotsmetre aquela...

però en uns altres casos, sobretot en aquells en què el gerundiü constitueix una fórmula redaccional del tipus *Sciendum est...*, tendeix a cercar fórmules alternatives o a eliminar-los:

- II *Sciendum est, primo, quod ante diluuium...*; Certa cosa és...
V *Sciendum est quod ante adventum Christi...*; E sàpies que ans de la nativitat de Jhesuchrist...

La característica més destacada de la segona traducció pel que fa als infinitius és la incorporació de noves construccions amb infinitiu:

- VIII ...Ispaniam habiliorem et delectabiliorem [...] invenissent...; ...pençaren Spanya ésser pus delitable...
XIV ...fuit decretum [...] reginam condempnandam morti vel duello certamine salvandam; Fo jutjada la reyna ésser condempnada a mort o ésser salvada per batalla

Quant als infinitius perfets, en alguns casos converteix la construcció en una oració completiva, com seria corresponent,

- X ...comitem Iulianum et filios Utice [...] in hoc consentisse...; ...que en açò havia consentit lo comte Julià...

i en un altre cas observem un esforç per mantenir els infinitius, llatinitzant la sintaxi:

- X *Cum audisset subcubuisse exercitum christianum et sarraceni delicias Ispanie et quanta desiderabilia possedisse...*; E, com hoís la host dels crestians *ésser subjugada* e defallida e los sarraïns *posseir* les coses delitoses e plasents de Spanya...

La traducció més tardana s'esforça tant com pot a mantenir les construccions llatines que troba en el seu antecedent i, encara, a afegir-n'hi. Per tant, l'anàlisi de l'adaptació sintàctica revela una traducció poc intervencionista que intenta transmetre, si més no, el regust de la sintaxi llatina i, especialment a base del manteniment de les construccions amb formes no personals, donar un aspecte llatinitzant al text català.

Adaptació semàntica

Pel que fa a l'adaptació semàntica, la intervenció del traductor es concentra en les operacions d'expansió, tant a nivell de termes concrets com d'idees generals. Alguns cops l'ampliació es fa utilitzant termes explícits allà on l'original els feia implícits,

- VIII ...quid patri fecerat ei fecit...; ...trasch-li los ulls, semblant que ell havia fet a son pare...

però sobretot a través de la inclusió de termes en la traducció per formar expressions multinominals:

- VII ...eversa urbe et incensa...; E guastada e encesa e cremada la dita ciutat...
 X ...clades Herculis...; ...la tempestat e destrucció feta aquí per Èrchules...
 XI(2) ...strage suorum...; ...la mort e destrucció del seus...

L'ús de recursos explicatius per evitar cultismes és mínim a la segona traducció. Podem considerar que en algunes de les expressions multinominals incorporades hi ha un rerefons explicatiu, però tampoc això fa variar la conclusió que la traducció manté tant com pot els termes llatins, en la mateixa línia observada per a la sintaxi. Són comptats els casos en què prefereix termes més corrents o més col·loquials que els de l'original per evitar cultismes o llatinismes,

- IX ...dure instantibus franguntur acies christiane...; C-D ...feren tant d'armes...
 X ...fundibularis et sagitariis et iaculariis...; C-D ...ab pedres, sagetes, darts e altres armes...
 XIII ...constantissimus persistebat...; ...era molt ferm estant...
 XIV ...magnalia...; ...molts grans fets...⁷

i encara menys freqüent la glossa,

- X ...sintillam...; ...scintilla o spira de foch...

Una altra característica és la incorporació de conceptes nous. Es tracta d'ampliar el significat d'un terme, present a l'original i a la traducció, amb informació nova,

- III ...turres fortissimas...; ...torres molt *altes* e forts...

fent-ne una valoració o utilitzant un recurs expressiu diferent:

- VIII ...unam vel plures...; ...tantes com fos lur pler e voluntat...

També incorpora molt sovint conceptes no vinculats a cap terme de l'original.

- VIII ...rex Rodericus vi opressit uxorem suam [del comte Julià] et eam suposuit violenter; ... lo rey Rodrigo *viu sa muller de molt gran ballesa e de present que la viu fo molt escalfat en ça amor. E, com ella no li volgués concentir a ça voluntat*, pres-la per força complint ab ella sos desigs.
 X Iste fuit iustus...; Aquest Alfonso *fo verge, que jamás no conech fembre*, he fo just...

7. Al capítol IX havia traduït *magnàlies*. Un altre cas, en què no es produeix cap descens del nivell de registre però que és simptomàtic de l'actitud descrita, és que davant del terme «ignominiam» tradueix «cosses vituperoses», tan cultisme o llatinisme com el primer (cap. X).

Així, podem caracteritzar la segona traducció dient que és més intervencionista sobre els continguts que no pas sobre la formulació concreta d'aquests continguts i que està especialment interessada a mantenir certs senyals de llatinitat en el text català.

COMPARACIÓ DE LES TRADUCCIONS

En l'aspecte sintàctic, la diferència hauríem de cercar-la, en una bona part, en els cent anys transcorreguts entre ambdues traduccions. El 1337, data proposada per a la primera, tot just comença a gestar-se una tradició de traduccions del llatí i el català viu encara sota l'absoluta consideració de la inferioritat respecte de la llengua llatina.⁸ En canvi, la segona traducció, situada entre 1428 i 1433, viu ja en una època en què la influència de la Cancelleria ha fet circular un model de llengua molt més sòlida, partint del llatí, i tot i que el nostre modest text no es pot prendre com a exemple de prosa cancelleresca, l'hem de situar en la inèrcia d'aquest moviment.⁹

Igualment evident és la separació entre les dues traduccions pel que fa a l'ús dels recursos explicatius, molt més presents a la primera. També aquesta diferència s'ha de considerar amb la perspectiva dels cent anys transcorreguts entre elles. La primera representa un moment en què la necessitat d'evitar cultismes abocava encara els traductors a l'ús d'aquests recursos.¹⁰ En la data de la segona, molts dels termes que constituïen cultisme cent anys abans ja havien guanyat circulació.¹¹ Cal afegir que en la segona traducció l'ús de les expressions multinominals no respon en la majoria de casos a la necessitat de glossar un terme difícil¹² i, per tant, les causes de la seva presència han d'obeir a raons més aviat estilístiques. La diferència és clara: la primera traducció és més intervencionista en la formulació dels continguts que no pas sobre els continguts mateixos, potser per una més gran tendència a «explicar» el text original, i la segona és menys inter-

1. Un resum de les claus d'aquestes qüestions des del punt de vista traductològic, a Quer (2000). L'anàlisi detallada, a Josep M. Nadal i Modest Prats (1982), que tracten en diferents llocs de la relació entre llatí i català (i en el vol. II específicament sobre les traduccions). Per a la nostra època, parlen del cas d'Arnau de Vilanova referint-se sobretot a l'ús d'una llengua o l'altra (I, 380-386).

2. Una mica en la línia de la constatació que fa Martínez (1995: I, 47-51) sobre la traducció d'un grup de les tragèdies de Sèneca, en les quals troba solucions prou idiomàtiques encara que continguin llatinismes. Nadal i Prats (1982: I 447-461; II 215-228) resumeixen amb detall els aspectes constitutius de la prosa cancelleresca i del posterior augment de llatinització de la prosa, propi del segle xv.

10. Lògicament amb resultats desigualment acurats o sofisticats segons els casos. Cf., per exemple, l'anàlisi de la traducció de Títus Livi feta per Pierre de Bersuire a *Histoire littéraire de la France* (39, 376-400).

11. Lògicament, s'ha de preveure també una possible diferència en el públic destinatari de la traducció.

12. Com, per exemple, els que recull Wittlin en la traducció del *Llibre del Tresor* de Brunet-Latini (Wittlin 1980: 37) i més extensament a Wittlin (1991).

vencionista en la formulació dels continguts i més en la seva manipulació, orientada gairebé exclusivament cap a les operacions d'expansió.

Cap de les dues traduccions, doncs, no es pot considerar literal. En la parcel·la dels textos «vius», però, la traducció no és mai una operació «pura» sinó que l'hem de considerar una més entre les operacions de transmissió i es presenta associada a moltes més intervencions sobre el text. Això significa que en cada estadi el text pot prendre una nova personalitat, dibuixada, entre d'altres coses, per la llengua en la qual s'expressa. La traducció no s'emprèn des d'un punt de vista de respecte pel text original pres en tota integritat sinó que aquest actua tan sols com a punt de partida. El punt d'arribada no és necessàriament una reproducció en una altra llengua d'aquell original. També per això, malgrat que en alguns moments pugui semblar-ho, el cas de la nostra, no el podem considerar com un dels que anomenem de «doble traducció».¹³

És per qüestions d'aquesta espècie que sol ser poc útil analitzar les traduccions medievals amb intenció de valorar-les des dels nostres ulls moderns.¹⁴ Sobretot perquè les premisses traductològiques des de les quals s'emprenen les traduccions són molt més variades que les actuals, ja que les finalitats que pot perseguir una traducció també són molt més diverses. No sé si com a causa o com a conseqüència d'això el seu concepte de traducció també és molt més ampli que el nostre.¹⁵ Només podem arribar a la conclusió que encara sabem molt poc sobre les eines que utilitzaven per a la traducció (Weijers 1989; 1990) i que queda molt de camí per recórrer en la identificació i tipificació dels variats pressupòsits traductològics a què abans alludia.

LA TRADUCCIÓ EN LA TRANSMISSIÓ D'AQUESTS TEXTOS

Som molt lluny de conceptes com el de la literalitat, de tant rendiment en les traduccions medievals,¹⁶ o el de la fidelitat tal com l'entendem avui. No som

13. Com el d'Alegre amb les *Metamorfosis* d'Ovidi, el d'Alfarràs amb la *Regla* de sant Benet, el de Canals amb el *Valeri Màxim*, o semblant al de l'adaptació de mestre Aleix sobre la traducció del *De regimine principum* de Gil de Roma feta per Arnau Estanyol. No les hi podem considerar perquè no hi ha indicis que el segon traductor conegués la primera traducció i actués amb intenció de rectificar-ne els pressupòsits traductològics o perquè la considerés desfasada, antiga o estilísticament millorable.

14. Com fa Wittlin (1974: 49-79) amb Nicolau Quilis o Joan Coromines (*DECat*, III, 680, s.v. ESQUERA, nota 1; V, 337, s.v. MÀ, nota 17) amb Andreu Febrer.

15. És possible que moltes traduccions vagin existir només com a simples exercicis (Turró 1994: 229) o alguna cosa semblant a notes de lectura, però en general representaren una via de connexió entre el món acadèmic i les noves cultures en vulgar (Copeland 1991: 8). Unes noves cultures en les quals constituïren una facció molt activa i interessada els juristes, alguns dels quals hem trobat en la transmissió de la nostra crònica.

16. La por de desvirtuar el significat original és el motiu del refugi en la literalitat, en el fons una inhibició del traductor. Aquesta primera idea (Boeci, John Scot, Burgundi de Pisa), que partia del respecte per certes autoritats i es justificava per la directriu de sant Jeroni de traduir literalment

davant de cap autoritat sinó davant d'una obra *viva* que va prenent forma transmetent-se. La traducció, en el nostre cas, és una activitat de transport de continguts a una altra llengua que es barreja en la *compilatio* amb moltes altres operacions que s'apliquen sobre aquells continguts amb la finalitat de continuar, esporgar, farcir o embellir, si convé, l'estadi anterior.

Citant Dembowski: «Since medieval writing was (always in theory and often in practice) a rewriting, it is important that this rewriting could take the form of translation» (Dembowsky 1989: 205).¹⁷

Així, doncs, en l'encara no prou definit panorama de les actituds traductològiques de l'Edat Mitjana i de l'amplitud del seu concepte de traducció, els textos de la crònica —textos «vius»— aporten un nou exemple de la mixtificació constant entre l'operació de traduir i moltes altres intervencions sobre els «originals».

Traduir i compilar alhora. El nou aspecte que pren el text a cada estadi de la transmissió, no només l'adquireix a través de grans incorporacions afegides i de vistoses manipulacions de les fonts escollides, sinó que també el completen tot un seguit de modestes operacions, les quals, sorgides en el moment de les traduccions, en modelen fortament —i, en molts casos, decisivament— el caràcter.

PERE QUER I AIGUADÉ
Universitat de Vic

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- BADIA I MARGARIT (1951): Antoni M. Badia i Margarit, *Gramàtica històrica catalana*, Barcelona, Noguer. [Reeditada i traduïda al català a València, Edicions Tres i Quatre, 1981].
- BRUGUERA (1991): Jordi Bruguera, «Estudi lingüístic», a *Llibre dels fets del rei en Jaume*, 2 vol. Barcelona, Barcino (ENC, B 10-11), vol. I, 35-133.
- COPELAND (1991): Rita Copeland, *Rhetoric, Hermeneutics and Translation in the Middle Ages*, Cambridge, Cambridge University Press.
- COROMINES (1971): Joan Coromines, *Lleures i converses d'un filòleg*, Barcelona, Club Editor.
- DEMBOWSKI (1989): Peter F. Dembowski, «Two Old French Recastings/Translations of Andreas Capellanus's *De Amore*», a Jeanette Beer (ed.), *Medieval Translators and their Craft*, Kalamazoo (Michigan), Western Michigan University, Medieval Institute Publications, 185-212 (Studies in Medieval Culture, XXV).

els textos sagrats, augmentà encara més el seu camp d'acció quan aparegueren els vulgars en l'escena de la traducció, amb una enorme consciència d'inferioritat respecte del llatí. I a causa d'això nasqueren, d'una banda, les diferents modalitats de la glossa i, per l'altra, una via d'entrada de llatínismes i cultismes que havia d'acabar essent molt fecunda per a tots els vulgars. Presentació més general a Quer 2000.

17. En un article sobre textos ben diferents dels nostres: les narracions en vers, considerades ficció. Les llibertats que es prenen els traductors que estudia (Enanchet i Drouart la Vache) amb el *De Amore* són esgarrifoses, vistes avui. Les conclusions a què arriba, però, són il·lustratives per al nostre cas.

- GENICOT (1976): Léopold Genicot, *Les généalogies*, Turnhout, Brepols (Typologie des sources du Moyen Âge Occidental, 15).
- MARTÍNEZ (1995): Sèneca, *Tragèdies*. Edició crítica de Tomàs Martínez Romero, 2 vol., Barcelona, Barcino (ENC, B 14-15).
- NADAL / PRATS (1982): Josep M. Nadal / Modest Prats, *Història de la llengua catalana*, Barcelona, Edicions 62, 1982 [vol. I] - 1996 [vol. II].
- QUER (2000): Pere Quer, «De l'antiguitat a l'humanisme», a Enric Gallén *et al.* (eds.), *L'art de traduir. Reflexions sobre la traducció al llarg de la història*, Vic, Eumo, 13-25 (Biblioteca de Traducció i Interpretació, 4).
- TURRÓ (1994): Jaume Turró, «“Officium poetae est fingere”»: Francesc Alegre i la Faula de Neptuno i Dyana», a Lola Badia; Albert Soler (eds.), *Intel·lectuals i escriptors a la baixa Edat Mitjana*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat / Curial, 221-241. (Textos i estudis de Cultura Catalana, 36).
- WEIJERS (1989): Olga Weijers, «Lexicography in the Middle Ages», *Viator*, 20, 139-153.
- WEIJERS (1990): Olga Weijers, «Les dictionnaires et autres répertoires», a Olga Weijers (ed.), *Méthodes et instruments du travail intellectuel au Moyen Âge*, Études sur le vocabulaire. Turnhout, Brepols, 197-208.
- WITTLIN (1974): Curt Wittlin, «“Sens lima e correcció de pus dols estil”»: Fra Nicolau Quilis traduint el llibre De officiis de Ciceró», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, 35, 125-156.
- WITTLIN (1980): Curt Wittlin, «Introducció», a Brunetto Latini, *Llibre del tresor*, vol. I. Barcelona, Barcino (ENC, 102).
- WITTLIN (1991): Curt Wittlin, *Repertori d'expressions multinominals i de grups de sinònims en traduccions catalanes antigues*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans.